

INSTALAȚII TEHNICE DIN BAZINUL INFERIOR AL RÂMNICULUI ÎN SECOLUL al XIX-lea

Prof. EUGEN DECA

Numeroasele mărturii arheologice, istorice și lingvistice atestă existența pe teritoriul României, a unor instalații tehnice acționate de apă începând încă din epoca daco - romană. Dintre acestea Dacia a cunoscut moara de apă, cel puțin la nivelul marilor orașe și reședințe de regiuni, caracterizate printr-o mare densitate demografică, încă din secolele II - III după Hristos, așa cum ne dovedesc pietrele de moară descoperite la Apulum, Napoca și Micia, care prezintă analogii cu descoperiri similare din întreg Imperiu Roman.¹

Din societatea feudală, numeroasele documente - acte de moștenire, documente de breaslă, conșcripții, menționează prezența acestor mijloace tehnice în diferite sate, comune sau județe ale țărilor române.

Prin generalizarea morilor de apă între secolele X - XII, în întreaga Europă, inclusiv în țara noastră, morăritul devine, dintr-o veche îndeletnicire gospodărească, o importantă industrie feudală, la început, monopol al marilor feude laice și ecleziastice și al domnilor de țară, treptat, intrând în posesia lor, așa cum s-a întâmplat și cu alte instalații hidraulice (pive, dârse, joagăre etc.), și comunitățile obștești țărănești.

Fiind menționate încă din primele documente scrise referitoare la istoria românilor², unele din aceste instalații tehnice continuă, ca principiu de funcționare și ca sistem de construcție până în zilele noastre.

De asemenea, o serie de numiri toponimice, ca și denumirile de unelte, instalații (exp. : moară, piuă) și procedee tehnice, dovedesc vechimea acestor îndeletniciri și tehnici populare pe teritoriul unde s-a format și trăiește neîntrerupt poporul român.

În lucrările de specialitate istorice sau etnografice, sunt menționate de-a lungul secolelor, numeroase instalații tehnice, majoritatea fiind acționate de forța hidraulică a râurilor.

Dar cercetări științifice sistematice asupra instalațiilor tehnice populare se fac în a doua jumătate a secolului al XX-lea. Informații prețioase referitoare la morăritul și morile din Țara Românească au fost publicate de Dionisie Pop Marțian în anul 1861³, care precizează că numărul total al morilor puse în mișcare de forțe motrice naturale sau prin tracțiuni animală era de 6352 în „comunele rurale” și 566 în „comunele orășenești”. Dintre acestea în județul Vâlcea, existau 542 roți de moară, puse în mișcare în proporție de 99 % de forța apei și aducând un venit mediu de 8,1 galbeni de moară.

Cercetările mai recente, care s-au ocupat de problema meșteșugurilor și instalațiilor tehnice din Vâlcea au fost concretizate sub forma unor studii monografice locale sau zonale⁴, sau pentru efectuarea unor anchete statistice pe baza documentelor de arhivă.

Între aceste cercetări se înscriu și anchetele statistice efectuate de noi pentru întocmirea planului tematic de organizare a Muzeului Satului Vâlcean de la Bujoreni, vizând în mod deosebit reconstituirea sectorului de meșteșuguri și tehnici populare. Pe baza cercetărilor de arhivă și de teren, în studiul de față, ne vom opri atenția asupra instalațiilor tehnice amplasate pe apa râului Râmnic în secolul al XIX-lea. În lucrările de specialitate sunt menționate în secolul al XIX-lea existența unor instalații tehnice (mori, pive, dârce, joagăre, gatere, circulare), amplasate pe râurile : Luncavăț, Bistrița, Râmnic (Olănești), Robești, Boișoara, Găujani, Băiașul, Lotru, Topologul, Oltețu și alte pâraie, afluențe ale Oltului⁵. Pe râul Râmnic (Olăneștiul de astăzi) existau câteva mori cu ciutură (sau făca) în localitățile : Olănești (3), Păușești (2), Vlădești (1).⁶

În urma investigațiilor și cercetărilor noastre de arhivă am descoperit și existența altor instalații tehnice în bazinul inferior al Râmnicului (sectorul de la Vlădești până la vărsarea în Olt). Instalațiile tehnice la care ne vom referi erau amplasate pe apa Râmnicului, pe lazul Morilor, un pârâu deviat din albia Râmnicului și alte câteva zăgazuri create artificial de oameni.⁷

La începutul secolului al XIX-lea, își continuă activitatea moara lui Radu Goran (zis Olănescu) pomenită în documentele secolului al XVIII-lea⁸, instalație tehnică cu trei roți orizontale (trei ciuturi), amplasată în apropiere de apa Râmnicului. Ulterior moara a trecut în proprietatea Mănăstirii Franciscanilor, ca apoi să revină în proprietatea familiei Olănescu, respectiv a lui Petrișor Olănescu.

În anul 1865, este menționată în documentele vremii - moara cu „două alergători și făcăleță”, din comuna Inătești, având ca proprietar pe Marin Tabacu. Suprafața de teren ocupată de moară (bătătura morii și zăgazul) era un pogon, iar „lungimea zăgazului pe care se aducea apa din prundul râului Râmnic, era de 100 de stânjeni.”⁹ Tot în anul 1865 este pomenită existența unei pive amplasată pe lazul Morilor, având ca proprietar pe Tomescu Ștefan.¹⁰

În anul 1866, primăria orașului Râmnic se adresează poliției, să ia măsuri împotriva proprietarilor de mori, pive și joagăre așezate pe lazul Morilor, care refuză de a curăța cursul acestuia de sloiurile de gheață.¹¹

Spre sfârșitul secolului al XIX-ilea, în anul 1892, sunt menționate pe pârâul lazul Morilor două instalații tehnice : moara lui Matache Temelie și un joagăr” „cu ferestre pe apă, care produce blane de tot felul”.¹² În anul următor, este pomenită moara lui „Rusie”¹³ ca existând cu mult înainte de 1864, instalație cu roată verticală și transmisie indirectă, localizată pe moșia satului Aranghel, având zăgazul apei din albia râului Râmnic.

Tot în cursul secolului al XIX-ilea, documentele vremii, consemnează și existența și altor instalații tehnice¹⁴ : moara cu roată verticală, de capacitate mare a Mănăstirii Fedeleșolu, moara lui Budescu, amplasată în locul Răstoaca (încă neidentificat de noi), precum și altele mori, pive, joagăre sau dărace.

În general, se poate observa, că în cursul inferior al Râmnicului, în perioada amintită existau un număr mare de instalații tehnice înșirate sub forma unei salbe de mori, pive, joagăre etc., de-a lungul albiei râului, pe lazul Morilor sau pe „iezăturile” (zăgazurile) de pe marginea vadului.

Din categoria morilor, majoritatea îl dețineau cele cu roată orizontală, numite și „mori de ciatură”, „mori cu alergători” sau „mori cu titirez”, ele având de fapt o mare răspândire în trecut, în nordul Olteniei. Aceste tipuri de mori, aveau în general proporții reduse (3,5 - 4 m), cu înălțimea maximă de 3,5 m fiind construite din bârne masive de stejar, ulm cu acoperiș în patru ape. Instalația acestor mori era relativ simplă, fiind alcătuită din „ciatură” propriu-zisă, cu aripioarele sale fixate la capătul inferior al unui „fus” de lemn, iar în partea superioară a fusului se aflau montate cele două pietre - una fixă și alta mobilă sau „umblătoare”.

Tot din categoria morilor, sunt de semnalat și morile cu roată verticală, cu transmisie indirectă, acționate cu ajutorul unui mecanism format dintr-o roată cu „măsele” și pinion cu bolțuri, care transmite mișcarea prin intermediul unui ax de lemn, celor două pietre - una fixă și alta mișcătoare amplasate în partea superioară a instalației. Asemenea tipuri de mori cu roată verticală au fost mai puține ca număr în bazinul inferior al Râmnicului.

Unele dintre aceste instalații tehnice menționate mai sus își vor continua activitatea și în primele decenii ale secolului al XX-ilea, concomitent cu apariția unor mori moderne de mare capacitate acționate de motoare electrice.

ABSTRACT

The article, being based on historical or administrative documents, some of them being new, depends the technical severages in The Inferior Basin of Roumanla : mills, saw mills circulars, frame saws. The sewerages are prensely located in space some technical data being given too.

1 CONSTANTIN C. GIURESCU, DINU C. GIURESCU, Istoria Românilor. Din cele mai vechi
timpuri până astăzi, 1978, p.

2 În „Diploma Ioaniților” acordată de Bela al IV-lea, la 1247, este pomenită ..existența a
numeroase mori” (după Documenta Romaniae Historica, B, Țara Românească, 1996, I, p. 8).

3 DIONISIE POP MARȚIAN, Morile din Țara Românească la 1861.

4 ARTA POPULARĂ DIN VÂLCEA, Rm. Vâlcea, 1972, p. 152

TRAIAN ȚUGLUI, Instalații tehnice pe apa Luncavățului, în „Buridava”, nr. 3, Rm. Vâlcea,
1979, p. 215.

5 Vezi : CORNEL IRIMIE, Anchetă statistică în legătură cu rețeaua de instalații tehnice populare
acționate de apă pe teritoriul României, în „CIBINIUM” 1967 - 1968, p. 457 - 459.

6 Ibidem, p. 458.

7 Harta orașului Râmnic, din anul 1857 (planșa nr. 1)

8 CONVENTUL DE LA RÂMNIC. DEDICAT LUI SFÂNTUL ANTON DE PADOVA. Scurtă
descriere a orașului Râmnic, 1745.

9 ARH. STATULUI VÂLCEA, Prefectura Județului Vâlcea, Dosar 46/1865, p. 57.

10 Ibidem, p. 153.

11 Ibidem, Dosar 90/1866, f. 46.

12 Ibidem, Dosar 17/1892, f. 61.

13 Ibidem, Dosar 16/1893, f. 179.

14 Ibidem, Dosar : 45 - 46/1865; Dosar 17/1892, f. 61. Vezi harta orașului Râmnic - 1857.

6

S

N

MOȘIA INĂTEȘTI

RÂUL RÂMNICULUI

RÂUL RÂMNICULUI

IAZUL MORII

PLANȘA :
INSTALAȚII TEHNICE
SEC. al XIX - lea

- ⊕ MOARĂ
- ⊠ PIVĂ
- ▲ JOAGĂR

RÂUL OLT

E

MOARA LUI
RUSIE

MOARA
BORĂSCU

MOARA
M. TABACU

PIVĂ

JOAGĂR

GRĂDINA PUBLICĂ
ZAVOI

INFUNDAȚURA MORII

MOARA MĂNĂȘTIRII FEDELEȘOII

MOARA
MATACHE

IAZUL
TEMELIE

PIVĂ
TOMESCU ȘT.

MOARA
POLĂNESCU

ORĂȘUL
RÂMNICU

MOARA

MOARĂ

JOAGĂR